

Molnár Csilla

Nyugat-magyarországi Egyetem

A férfi és a *HVG*

Napjainkban – éppen a vonatkozó feminista kutatások kilencvenes évektől keltezhető felismeréseinek köszönhetően – a férfiasság, a maszkulinitás és a patriarchátus között korántsem létesíthetünk problémamentes összefüggést, többek között egy adott időben és társadalomban megjeleníthető férfi identitások és szerepek képlékenysége és egymásnak ellentmondó jellege miatt. Sem a femininitás, sem a maszkulinitás nem értelmezhető monolitikus, stabil identitás-kategóriaként, inkább olyasfélének tűnik, ami a társadalmi nemiség szóródó terében különböző csomópontokat képez. Témaválasztásom során az a belátás vezetett, hogy az identitás efféle töredezett világában a(z ön)reprezentáció számos, egymásnak is ellentmondó színtere között választhatok. Tanulmányomban a médián belül a *Heti Világgazdaság* című hetilap elmúlt két évének lapszámait tekintem át egyrészt abból a szempontból, hogy a férfi-identitás „válsága” egyfajta értelmezési kísérletének tekinthetők azok a cikkek, amelyek a férfiasság szerteágazó vonatkozásában jelennek meg. Ezeknek az írásoknak a legitimitását mindenképp a többnyire természettudományos-orvosi, egzaktaknak mutatkozni kívánó szellemi háttér szolgáltatja. Másrészt bemutatom, miként tematizálódik a portrérovatban a sikeres, felső-középosztálybeli férfi alakja. Úgy gondolom, az általam választott forrás – a köztudatban a középosztály által preferáltnak gondolt hetilap – pars pro toto alapon igazolja azt az állítást, hogy manapság az számít – mindenképp a férfiolvasók számára – komolyan vehető kijelentésnek a férfiakról, amit az egzakt tudományosság köntösébe bújtatnak. Így a cikkek közzététele egyfajta állásfoglalás a szerkesztőség részéről, ami a hetilap médiapiacra elfoglalt helye alapján méltán számíthat a megcélzott olvasók értékazonosságára.

Tanulmányomban a *Heti Világgazdaság* (*HVG*) 2010. és 2011. teljes évfolyamát vizsgálom abból a szempontból, hogy a szövegekben mennyire tételeződik magától értetődőnek, illetve mennyire illelhető kétellyel a maszkulinitás reprezentációja. De pontosabb, ha maszkulinitásokról beszélünk, melyek társadalmi dominanciájuk szerint változó módon jelennek meg a médiákban. A médiát jelen esetben elsősorban nem retorikai jelenségként, hanem diszkurzív kapacitásként próbálom megközelíteni, amely a társadalmi hatalomtechnikák és ideológiák működési egysége. A

retorika funkcionális összefüggésben, a stratégiai célok jegyében lesz majd releváns (Aczél 77-78).

Maszkulinitás és a nemek rendje

A maszkulinitás – ahogy az a 20. század utolsó harmadától rendszeressé váló genderkutatások nyomán egyre inkább kirajzolódott – nem egyszerű szinonimája a férfiasság fogalmának, hanem az uralmi viszonyokban a hatalom által legitimizált férfias mintázatokat jelenti (Carrigan & Connel & Lee 57). Ennek egyszerre feltételezzük történeti folytonosságát és történetileg változó formáit. Hasonló megfontolásra késztet a nemek rendjének szinte minden elgondolható összefüggésben felbukkanó, megkerülhetetlennek tűnő taxonómiájában a történeti idő és a társadalmi tér által differenciált jellege is. Ilyen öröknek vélt opposzió például az erős/gyenge, nehéz/könnyű, feszes/laza, kemény/lágy, amely könnyen konvertálható a hatalom logikájában az uralkodó/elnyomott, fent/lent, aktív behatoló/passzív meghódított típusú rend mintázatára. Tehát a férfi/női nem egyszerre eljátszható szerep, és bár nem is lényegesség, mélyen belevésődik a testbe, s így a társadalmi tér mintegy megkerülhetetlen tapasztalataként adódik számunkra (Bourdieu 109-111).

A fentebbiekhez kapcsolódóan utalni kell a *hegemón maszkulinitás* R. W. Connell által alkotott fogalmára, amely többek között annak nyomán vált gyakran vitatottá, de mégis nélkülözhetetlenné az utóbbi három évtizedben, hogy kiderült: a késő modern társadalomban a patriarchális rend fogalma nem érvényesíthető a korábbi értelemben. Helyette a férfiuralom a maszkulinitás domináns vagy hegemón gyakorlataiban, a társadalom tagoltsága szerint eltérő módon és arányban, az elmúlt évszázad emancipációs folyamatainak következményeként összetettebb, áttételesebb formában testesül meg. Egy adott időben sem egyetlen maszkulinitás érvényesül, hanem relacionális módon maszkulinitások képződnek, melyek közül egyesek dominánssá válnak. A maszkulinitás/femininitás adott társadalomban érvényesnek elismert módozatainak létrehozásában és fenntartásában mindkét nem képviselői részt vesznek. Bár ez a munka hatalmi szempontból számos egyenlőtlenséget tartalmaz, mégis természetesnek, magától értetődőnek mutatja azokat a képzeteket, melyeket viszont a hatalmon kívül állók – a nemi identitás ekképpen elismert határain túlról – rendszeresen megkérdőjeleznek.

A *HVG* a magyar médiában

Amennyiben a nyilvános beszéd lehetőségét a hatalom cselekvési formájaként értelmezzük, akkor a média ennek intézményesült közvetítője. Intézményei sorában közbülső helyet foglal el az a forma, amelyet a hetilap képvisel, ami a populáris sajtó és a tudományos folyóiratok közötti térben található. Úgy vélem, a *HVG* is ebben a tartományban helyezkedik el. Megcélzott olvasóközönsége a gazdasági hatalommal rendelkezők (vagy magukat ilyennek képzelők) közül kerül ki. Témáit a szűkebben vett domináns maszkulin terekből, tehát a gazdasági élet mellett elsősorban a természet- és orvostudomány, illetve alkalmanként a művészet világából meríti. Mindez nem azt jelenti, hogy valamiféle rangsort képzelnek el, amelyben a természettudományos tudás reprezentációi igazabbak volnának a tudás más formáinál. Ezek a reprezentációk mintaadó és normalizáló funkcióik miatt jelennek meg úgy napjainkban is a társadalom számára, mintha az itt megjelenő beszéd érvényesebb lenne másoknál. A tudományos tudás tehát nem egyéb, mint uralmi viszonyok, a beavatottaknak fenntartott szólamok és kívülállók számára nem ellenőrizhető tapasztalat meghatározhatatlan, változó arányú keveréke.

Kérdésem, hogy a média horizontális tagolódásában a *HVG* mennyire viseli magán a politikai elkötelezettségnek azokat a jeleit, melyek a magyar hetilapok egy részére jellemzőek (pl. *Heti Válasz*, *Magyar Demokrata*). Vajon a gazdaság világát előtérbe helyező nézőpont, mint a lap tematikájának általános jegye, nélkülözi-e azt az elsődleges ideológiai kényszert, amit a közvetlen politikai állásfoglalás jelenteni szokott adott témáról való megszólalás számára?

Ugyanakkor a médiák gender alapú tagolódását vizsgálva, napjainkban az a tendencia figyelhető meg Magyarországon, hogy a gazdaság, politika, kormányzás kérdéseiben férfiak, míg a művészetek, média, sport területéről nők tudósítanak nagyobb arányban (NMP, 2010). A társadalmi munkamegosztás egészének analógiájára megy mindez végbe, ahol a tagolódás a nyilvánosság kontra privát tér (utóbbi tér nyúlványainak tekinthetők az oktatás és a jelképes termelés világa) logikája szerint működik (Bourdieu 101). Ennek megfelelően egy gazdasági-politikai hetilap is a domináns maszkulinitás pozíciójából értelmezhető. Ha ebben a kontextusban a férfi mivolt egyes vonatkozásai, netalán a maszka maszkulinitás vagy a gender viszonyok szempontjából jelenítődik meg a férfiaság témája az úgy is értelmezhető, hogy már a hegemon maszkulinitás viszonylataiban sem lehet eltekinteni tőlük. Viszont ebben az esetben az interpretáció módja kap inkább hangsúlyos szerepet, hogy aztán az uralom fennálló rendjének megkérdőjelezése föl se merüljön.

Sajtszövegek a gender összefüggésében

A *Heti Világgazdaság* 2010-es és 2011-es évfolyamát áttekintve a maszkulinitás/femininitás, illetve a gender vonatkozásában értelmezhető cikkek között azok a szövegek képviselik az egyik végpontot, amelyek a biológiai alapon meghatározott nemiség valamelyik vonatkozását tárgyalják. Az egyik csoport élettani jelenségek kutatását mutatja be, melyben főszerepet kapnak az új(nak tűnő) magyarázatok. Az ásítás kutatásával foglalkozó párizsi konferenciáról szóló ismertető („Szájuk íze szerint. Az ásítás rejtélye”, 2010. július 1.) először felsorolja az eddig ismert, sokszor egymásnak is ellentmondó értelmezéseket (az ásítás oka: betegség, idegrendszeri zavar, stressz, utánzás), majd annak a kutatónak a nézeteivel zár, aki az ásítás rejtett szexualitását véli felfedezni. Eszerint a művészetben gyakran ábrázolt nyújtózkodó-ásító nőalak az erotikus vágyakozást jeleníti meg. A biológiai alapon determinált szexizmus más cikkekben is megjelenik. A „Agresszióelméletek. Nem pofonegyszerű” című írás (2011. március 19.) bevezetője így szól: „Újabb kapcsot találtak tudósok a szexualitás és az erőszak között, ami talán közelebb vihet az agresszív viselkedés hatásmechanizmusainak megértéséhez” (Balázs 48). Ezt követően megtudhatjuk, hogy a kutatók szerint az idegrendszer ugyanazon részei aktiválódnak mind az erőszakos hajlam, mind a szexuális vágy kiélésekor. Közben azért fény derül arra, hogy az ígéretes állatkísérletek hím egyedekre vonatkoztak, és a kutatók reményei szerint jó kiindulópontul szolgálhatnak nemi erőszakot elkövető emberek génterápiájához. Sőt „a legújabb elméletekben a tesztoszteront már nem a nyers agresszivitás kiváltójaként, hanem inkább a sikeréhség motorjaként emlegetik” (49). Bár a cikk, hogy tárgyilagosságnak látsszék, kitér arra a nézetre is, miszerint az agresszív viselkedés társadalmi eredetű, és a szociokulturális környezet számlájára írható, de a záró egység – némileg árnyaltabban – mégiscsak a biológiai álláspontot erősíti meg.

A megfelelő intézményekre való hivatkozás mellett tekintélyt növelő tényezője lehet adott kutatási területnek, ha művelői ógörög szavakból kreálnak nevet számára. Így a fentebb említett ásításkutatás tudománya a *chasmológia* ('chasmology', az űr, hasadék jelentést is magában foglaló görög szó alapján), míg a csóktudomány, a *philematológia* (a görög 'philema', csók szóból) legújabb eredményeiről a 2011. július 2-dikai számban olvashatunk („Rácuppantak. Csóktudomány”). Eszerint a csókolózás evolúciós előnyként terjedt volna el az emberiség körében, mert megvédi a leendő magzatot bizonyos veszélyes herpeszvírusoktól. Egy másik megközelítésmód szerint a csókolózás során a partner genetikai ellenőrzése zajlik, aminek kedvezőtlen esetben hirtelen szakítás lehet a végeredménye, ami ráadásul „jobban

jellemző a nőkre,” hiszen egy későbbi terhességgel ők vállalnak nagyobb kockázatot.

A szokásos férfi-női polarizációra épülő fentebb említett cikkek mellett találunk a *HVG*-ben a maszkulinitást kifejezetten biológiai alapon megközelítő írásokat is. „Hervasztó izgatók. Hamis étrend-kiegészítők” (2010. július 24.) címmel olvashatunk férfiaknak szánt potencianövelőszerekkel kapcsolatos visszaélésekről, melyeket szegedi gyógyszerkutatók vizsgálatai nyomán derítettek ki. Hogy a maszkulinitás egyik fontos problémájáról van szó, az abból is kiderül, hogy a témával további cikkek foglalkoznak. „A Kemény üzlet. Van-e férfiklimax?” (2011. július 16.) című az idősebb férfikorban csökkenő tesztoszteronszint lehetséges hatásaira tér ki, melyek között a gyógyszergyárak számára igen jó üzleti bevétel is szerepel. A szerző miután ismerteti a hormonok okozta tünetek jelentőségét kibővítő orvosi álláspontot, a korábbiakhoz hasonlóan itt sem kíván döntőbíró lenni. A „Férfias játékok” (2011. április 23.) című írás a sportban – a versenyzők nemi hovatartozásának eldöntésében mutatja be megintcsak a tesztoszteron döntő szerepét. A Nemzetközi Olimpiai bizottság és a Nemzetközi Atlétikai Szövetség a hormonszint alapján dönti ugyanis el, ki léphet pályára női sportolóként.

A férfiaság testi megnyilvánulásainak ez a visszatérő és aggodalmas kutatása Bourdieu felismeréseit erősíti, aki a férfikiváltságokat, a hozzá kapcsolódónak tekintett adottságokat az egyes férfiak szempontjából folytonosan teljesítendő feladatnak, kötelezettségnek tekinti, ami elől nem térhet ki senki, aki „férfias” mivoltát akarja elismertetni (Bourdieu 60-61). A férfi nemi identitás ilyen módon a biológiai nem és férfias jellem együttes manifesztációja, *testet* öltése, ami a társadalmi identitás kulcsfontosságú összetevőjéhez, a becsülethez vezet (Nye 11).

A hormonális determináció tételezése úgy vélem, a nemi identitásnak azt a fajta bizonytalanná válását próbálja ellensúlyozni, amely más cikkekben, a férfi-női jelleg társadalmi instabilitásában akarva-akaratlanul megmutatkozik. A „Női váltó. Nemi átalakulások Thaiföldön” (2010. szeptember 11.) című írás – igaz, egzotikus környezetbe helyezve – a gender-identitás azon összefüggéseit idézi meg, amely szerint kérdésessé vált a polarizált kétneműség. A férfi-nő közötti átjárás további két nemi identitásformát tett lehetővé, a nővé alakított vagy nőként viselkedő *kathjők* és a férfiként viselkedő nők, a *tomboy*ok világát. A tudósítás szerint míg a thaiföldi társadalom – bizonyos buddhista hagyományok alapján – tolerálja a nemi másságnak ezeket a formáit, a hatalom a legutóbbi időkig nemigen tudott mit kezdeni velük a tiltáson kívül. Egyébként a tomboy témája visszatér a Céline Sciamma által rendezett francia játékfilm, a 2011-es berlini filmfesztiválon a szexuális másság ábrázolásáért Teddy-díjat nyert *Tomboy*

című alkotást bemutató írásban is (2011. november 19.). Úgy tűnik, míg a nemváltás Thaiföldön viszonylag kiterjedt társadalmi jelenség, a mindennapok szerves része (foglalkozások egész sorában találkozhatunk velük), addig Európában az előbb említett filmtudósítás mellett egy aktuális hír is a jelenségnek sokkal inkább a kuriózum jellegét erősíti. Ebben egy bécsi tanár ügyéről van szó, aki a nyári szünetben nővé operáltatta magát („Átváltozás az iskolában”, 2010. szeptember 11.). A diákok szülei és az igazgató ellenében, akik a tanerő azonnali elbocsátását szorgalmazták, az osztrák oktatásügyi miniszternő a transzszexuális pedagógus mellé állt, így az állásában maradhatott.

Mindkét cikk hangvétele enyhén ironikus, ami szerintem annak is következménye, hogy az Európában elterjedt szemlélet szerint a transz- és homoszexuális – aki alapvetően férfiként tételeződik – a hagyományos nemi szerepek karikatúrájaként jelenik meg, mint aki egyrésztől szakítani próbál férfi mivoltával, másrészt felszínesen és elnagyolt módon utánozza a nőiesnek tartott viselkedést.

Úgy tűnik, a nemi szerepek más vonatkozásban történő átlépése is ironikus tudósítói hangot eredményez. A „Lányos zavar. Osztrák himnuszváltozatok” (2011. július 10.) című cikk Maria Rauch-Kallat parlamenti képviselő kezdeményezéséről számol be, aki kifogásolta az osztrák himnusz csak férfiakat emlegető szövegét, és módosítását javasolta. Előterjesztését azonban csak írásban tudta benyújtani, ugyanis néppárti férfi frakciótársai, értesülvén akciójáról, szándékosan túlbeszélték, nem hagyván neki időt a felszólalásra. Az eset példaértékűnek is tekinthető, amennyiben a politikai szimbolika terepét olyan maszkulin övezetnek tekintjük, ahol nemcsak a *feminista*, hanem a *feminin* megnyilvánulás is szankcionalizálódik.

A politika mellett a másik, évezredek hagyomány és tekintély által is szentesített maszkulin terület a római katolikus egyház világa. Az utóbbi évek legfontosabb problémái, mint a papságon belüli cölibátus, az egyházi vezetés kizárólagos férfielvűsége, és az időnként a közvélemény elé kerülő pedofil botrányok változó arányban és változó erővel támasztanak kisebb-nagyobb társadalmi viharokat. A *HVG* egyik lapszámában (2011. augusztus 13.) két cikk is foglalkozik mindezzel a német („Kinek a pap. Viták a német katolikus egyházban”), illetve az osztrák („Lázadó osztrák papok”) katolikusok körében felbukkanó viták kapcsán. Mindkét társadalomban katolikus teológusok és papok egy-egy csoportja tett közé belső reformokra vonatkozó átfogó követeléseket. Az egyházi vezetés érdemben nem reagált, miközben – a tudósítók szerint – egyre nyilvánvalóbb, hogy a történelem hatalmi küzdelemnek tekinthető. A maszkulinitás régiségből megörökölt és mai napig fenntartott hegemon formája, a patriarchális rend kerül konfliktusba a maszkulinitás olyan mai módozatával, amely alapvető

kérdésekben változtatná meg a nőkhöz való viszonyt (pl. cölibátus feloldása, nők nagyobb szerephez juttatása a hitéletben). A hatalmi feszültség részben a miatt is jelenhetett meg, hogy a tekintély megingott, miután az egyházon belüli szexuális visszaélések nyilvánosságra kerültek.

A maszkulinitás különböző formái között zajló küzdelem megidézésén túl a hatalmi rend kétségbevonásának szimbolikusan is a leghatásosabb módja, ha kérdésessé válik a kizárólagos férfielvűségen alapuló hatalomgyakorlás. Konkrétan a pápaság intézménye kerül sajátos fénytörésbe a „Szentségtelen Johanna. Létezett-e női pápa?” (2010. július 10.) című írásban. Egy nemrég bemutatott játékfilm (Sönke Wortmann: *Johanna nőpápa*, 2009) és a katolikus vezetés ezzel kapcsolatos kritikája nyomán idézi fel a cikk a kora középkori legendát az állítólagos női pápáról, aki a 9. században uralkodott volna VIII. János néven.¹ Némi műfaj történeti jártassággal olvasva az írást, feltűnő a hiány: a cikk írója nem is utal arra, hogy az alaptörténetet kitaláló és továbbszínező középkorban minden változatot ironikus hangvétel jellemezett, amit majd az újkor humorérzékét nélkülöző értelmezései, az utóbbi fél évszázadban pedig az emancipatorikus olvasatok, a feminista adaptációk váltanak föl.² A téma ezer éve visszatérő népszerűsége, újraértelmezhetősége – eredetétől függetlenül – mitikus jellegéből is következik, ahol a nő megszerzi a számára tiltott, kizárólag férfinak fenntartott hatalmi pozíciót.

Az eddigiek alapján azt állítom, hogy a *HVG* 2010. és 2011. évfolyamának lapszámaiban rendszeresen jelennek meg olyan cikkek, amelyek a maszkulin dominancia és a nőket ért hátrányok nemzetközi és történeti összefüggésében értelmezhetők, helyenként akár a hagyományos maszkulin identitás lassú erodálódása feletti aggodalom jeleként is olvashatók. A helyzetre adott válaszként olyasféle férfi identitás-konstrukció tűnik fel az egyes szövegek mögött a maga szórt és töredezett voltában, amely részben a kortárs tudományosság által feltárható biológiai nemi lét evidenciáival próbálja megtámogatni magát.

¹ A *HVG* vonatkozó írása bevezetőjében ugyan a filmre és az alapjául szolgáló Donna Woolfolk Cross regényére utal – amelyek ellen a legfőbb érv, hogy feminista nézőpontból dolgozzák fel a történetet – ám a cikk további részében csak a legenda keletkezéstörténetéről olvashatunk. A fő probléma megválaszolására – arra, hogy a kizárólagos férfiuralom világában egy nő csak akkor boldogulhat, ha férfinak álcázza magát – az újságíró kísérletet sem tesz.

² Az említett két mű mellett ilyen korábbi filmes adaptáció a *Pope Joan* Michael Anderson rendezésében, Liv Ullmann főszereplésével (1972).

„Beragadt” társadalom és genderérzékenység

A férfierdekek érvényesülésének akadálytalansága és a természettudományi és orvostani kutatások mögött felsejlő, a nemek közötti természeti determinizmusra visszautaló felfogás mellett azonban a nőket tartósan sújtó gazdasági és társadalmi hátrányok belföldi vonatkozásáról is olvashatunk. A 2010-es kormányváltás után, a nőket érintő magyarországi gazdaságpolitikai döntésekkel kapcsolatban a *HVG* teret ad a gender-közgazdaságtani nézőpontnak (Szekeres Valéria írásai: „Nemtelen verseny. A nők kiszorítása a gazdaságból”, 2010. augusztus 21.; illetve „A lefokozott nem. Konzervatív nőpolitika Magyarországon”, 2011. január 25.). Eszerint bizonyos kormányzati döntések a társadalmi szerepekkel kapcsolatos közgondolkodás konzervatív tendenciáit erősítik meg. Ide tartoznak a nők korábbi nyugdíjazásának ösztönzése, a gyermekvállalás utáni meghosszabbított otthonlét – egészen addig az intézkedésig, amely az óvodai nevelésből is kivette a nemi sztereotípiákról szóló részt. Ezek a lépések az egyébként is fennálló munkamegosztási és kereseti egyenlőtlenségeket erősítik tovább a nők rovására. Ezzel a deklarált konzervatív célokkal ellentétes hatást érnek el, hiszen a nemzetközi arányszámok szerint a női foglalkoztatás csökkenése egyúttal visszaveti a termékenységi rátát is. „A reprodukció előnyben részesítése a produkció rovására” a nőket csak kiszolgáltatottabbá teszi. Nem csupán a feltételezett közvéleménynek való megfelelés szándéka, vagy a saját ideológiával identitást remélni teremtő igyekezet motiválja az aktuális kormányzást, hiszen az értelmiségi tevékenység terepén is komoly diszkriminációval kell számolni a nőknek („Keresd a nőt! Nemek és esélyek”, 2011. augusztus 27.). Miközben a hallgatók 60 százaléka nő, a felsőoktatási és tudományos élet vezető pozícióiban már csak elenyésző számban találkozhatunk velük, vagyis a nemi szerepek itt is a maskulin dominanciát erősítik. Ahol a szellemi élet területén megjelenik a hatalom és a pénz, ott a nők találkoznak az üvegplafon jelenségével, a magyar férfi értelmiség féltékenyen őrzi pozícióit.

Ahhoz, hogy egy posztot tökéletesen birtokba vehessen, a nőnek nemcsak azt kellene felmutatnia, amit a kiírás nyíltan megkövetel, hanem egész sor olyan tulajdonságot is, amit egy férfitől ilyen posztban elvárnak, (...) melyekre a férfiakat, mert férfiak, hallgatólagosan felkészítik, edzik.

(Bourdieu 71)

A hatalmi aszimmetriának azzal a folyamatos újraképződésével találkozhatunk itt is, ami alól a társadalom egyetlen része sem kivétel, és amely olyan észlelési és megítélési sémákat termel, amelyek folyamatosan visszaigazolják, mintegy magától értetődőnek mutatják a nemi alapú

egyenlőtlenségeket (Bourdieu 54-55). A gender szempontjainak érvényesítése megerősíti, hogy Magyarország is az olyan, „beragadt” társadalmak közé tartozik, amely képtelen felismerni és kevésbé kirekesztő módon alakítani a társadalmi komplexitás új problémáit.

A cikkek alapján a magyar társadalom minden szegmensében leplezetlen férfidominancia érvényesül. Ennek nyomán a *HVG* szerkesztőségének döntése, hogy gender alapú társadalomkritikát megfogalmazó cikkeket ad közre (pl. Dosszié rovat: „Nemtelen verseny”, 2010. augusztus 21., Pénzügyek rovat: „Uniszex biztosítás, Nemtelen díjak”, 2011. március 12., Ténytár rovat témái: a házasságkötés időzítése, gyermekvállalás későbbre tolódása, házimunkák értéke), többnek tekinthető pusztá gesztusnál. Véleményem szerint hazai vonatkozásban a gender-érzékenységet mutató intézmények azok közül kerülnek ki, akik arculatukat a nemzetközi összehasonlítás, a külföldi kapcsolatok lehetőségének figyelembevételével alakítják. Az ilyen kontaktusok kialakításához hazai részről mindenki kénytelen előbb-utóbb tudomásul venni, hogy nincs párbeszédkészség, de még szalonképesség sem, ha az illető intézmény nem tud felmutatni hazai genderkutatót, vagy média esetén nem tesz közé rendszeresen gender-érzékeny cikkeket. Ugy tűnik, néhány egyetem idegen nyelvi és társadalomtudományi műhelyén kívül a hetilapok közül ide számítható a *HVG* is.

Ugyanakkor – a hazai társadalmi körülmények ismeretében – feltételezhető az is, hogy az uralmi viszony nem változik meg attól, hogy egyes intézményekben artikulálódik a gender szempontja. A hegemon maszkulinitás ugyanis épp attól hegemon, hogy képes a történeti változások nyomán olyan új elemeket (a korábban periférikus maszkulinitás, meleg férfiak stílusa, a feminista kritika egyes elemei) beépíteni gyakorlatába, amelyek révén a nyitottság, az elmozdulás látszatát kelti, miközben megerősíti a maszkulin hatalmat (Connel & Messerschmidt 140). A maszkulinitás hegemon változatai nem eleve adóttak. Közülük ma az juthat uralmi pozícióba, amelyik képes a gender viszonylatok perifériára szorított beszédmódjaiból egyes elemeket, szólásokat integrálni, ezáltal a rugalmasság, a nyitottság, a tolerancia látszatát kelteni. Ezzel párhuzamosan pedig a maszkulinitás korábbi domináns formája, amely a patriarchális rend, a törzsi-nemzeti azonosság, a premodern értékvilág hirdetésére épült, fokozatosan perifériára szorul, nemcsak a domináns hatalmi pozíciók, hanem a szó szerint vett területi-földrajzi értelmében is. Ez utóbbi összefüggésben a magyar vidék, a kisvárosok lassan mozduló világa lesz a hagyományos macsó patriarchális szemlélet fő bástyája.

Férfi(as) arcélek

A Portré a *HVG* régi és karakteres rovata, melyben az olvasói elvárásoknak megfelelően az aktuális politikai, hatalmi tudás résztvevőit szólaltatják meg. Az egy oldal terjedelmű rovat két részből áll: az egyik a kronologikus sorrendbe állított életrajzi adatok alapján az életút (*life history*) rekonstrukciója, a másik pedig az élettörténet (*life story*) belső szerveződésének feltárása. Az életutak azonos mintázatot követnek: életkor, a szülők foglalkozása, státusza, az iskolák, pozíciók, majd a saját család, illetve a vagyon rövid bemutatása. Az interjúhelyzet pedig próbatétel jellegű, ahol az interjú alanyának váratlan kérdésekre kell tudni válaszolni az életút nehezebben védhető, kritikus pontjait illetően.

Az így keletkező szövegek érdekessége abból is ered, hogy egyszerre nyújtják a társadalmi típusosság mintáit és az egyediség alakváltozatait. Ugyanakkor az interjúalanytól mintegy mottóként vett kezdő idézet igazságtartalma – mellyel a nyilatkozók meghatározni kívánják önmagukat – a kérdések és válaszok nyomán ironikus fénytörésbe kerül. Álljon itt néhány ilyen szemléletes mottó:

„Nagyon aktív vagyok, ha kell, száz beteget is ellátok a rendelési idő alatt, és még soha nem volt melléfogásom” (Daher Pierre, az edelényi kórház orvos igazgatója, a Fidesz képviselőjelöltje, 2010. február 20.); „Családunk férfi tagjai református lelkészek, én amolyan 'elfajzott' gyermekként léptem a politikusi pályára” (Makay Zsolt, az MDF országos választmányának elnöke, 2010. február 27.); „Nincs kimagasló képességem, és a művészi hajlam is teljesen hiányzik belőlem” (Csák Ferenc, a Magyar Nemzeti Galéria főigazgatója, 2010. április 9.); „A Fideszben igaz barátokra és családra leltem, ahol az őszinteség, az egymás szemébe nézés, a tiszta gondolatok fontosabbak mindennél” (Tiffán Zsolt borász, a Fidesz országgyűlési képviselője, 2010. május 8.); „A következő évek sokak szerint arról szólnak majd, hogy ki szerzi meg a lelkek és elmék fölötti befolyást, és ez öldöklő küzdelmet fog jelenteni” (Szócs Géza, kulturális államtitkár, költő, 2010. június 12.); „Békében vagyok önmagammal, a családommal, az élettel és Istennel” (Hoffmann Rózsa, oktatási államtitkár, 2010. június 26.); „Minden, amit az életben elértem, a munkám gyümölcse volt; a jól végzett munka jutalmát pedig nem szégyen élvezni” (Domokos László, az Állami Számvevőszék elnöke, 2010. augusztus 14.); „Azt szeretném, ha a KSH-ban mindenki legalább annyira jól érezné magát, mint én” (Vukovich Gabriella, KSH-elnök, 2010. október 2.); „Nekünk, keresztény politikusoknak a helyzetünk talán azért nehezebb, mert felénk nagyobb az elvárás. Ennek nem könnyű megfelelni, mert mi sem vagyunk büntelenek” (Soltész Miklós, szociális államtitkár, 2010. október 9.); „Ha valaki független, az azt jelenti, hogy nincs értékrendje, márpedig az értékrend adja azokat a viszonyítási pontokat, amelyek

alapján a jelenségeket értelmezni lehet” (Giró-Szász András, kormányzóvivő, 2011. október 1.).

Úgy vélem, a *HVG* portrérovata olyan kommunikációs helyzetet teremt, ami elsősorban hatalmi szempontból előnyösen pozicionált férfiak számára teszi lehetővé, hogy életútjukról, személyükről, magánéletükről beszéljenek egy olyan nyilvános fórumon, ami a maskulin hegemonia világában csak ritkán adatik meg. A kétévi lapszám portrérovatának megközelítőleg tíz százalékában szerepeltek női interjúalanyok. Adódik itt egy látszólagos ellentmondás. Az uralom elve ugyanis a modernségben a gyengeség jelének, ekképpen „feminin” megnyilvánulásnak tekinti a személyesnek a közösségi szintéren való megmutatkozását. Esetünkben viszont az interjú közege olyan küzdőtérre alakítja ezt az intim terepet, ahol a verbális kihívást fogadni és megválaszolni „férfias” módon lehet. Az elsősorban férfiaknak szánt élettérben meghatározó elem lesz a siker, akár családtól örökölt szellemi, gazdasági, kapcsolati tőkével indult valaki (Csák Ferenc, a Magyar Nemzeti Galéria főigazgatója, 2010. 04. 09.), akár kedvezőtlen társadalmi pozícióból küzdötte fel magát (Benkő Tibor altábornagy, vezérkari főnök, 2010. 08. 07.; Hatala József országos rendőrfőkapitány, 2010. 09. 18.).

A dominancia tere önbizalmat és erőt nyújt, de a nyilvánossá tétel révén segít felszínre hozni olyan ellentmondásokat is, amelyek az életút és az élettörténet, az önkép és a riporter kérdéseire adott válaszok között feszülnek, sokszor ironikussá téve az egész szöveget. A személyes azonosságtudat vonatkozási pontjai a média hatalmi közegében egyúttal képlékennyé is válnak. A beszélőnek az uralom jegyében tett gesztusai, mint például a válaszok belső ellentmondásai, az önteltség, a kérdés hártása azt is jelentik, hogy hasadás támad a Ricoeur nyomán *idem*nek nevezett (a jellem időbeli folytonossága, az individuális ugyanazonosság) és az *ipse* identitás (az adott helyzetben való megfelelés, az őmagaság önmegőrzése) között (Ricoeur 116-119). A *HVG* általam elemzett rovata is azt mutatja, hogy az interjú műfajának és a közölt beszédnek a hitelességét az adja, hogy az újságíró szövege állandóan rést akar ütni nem várt és felkészültséget mutató kérdéseivel a válaszoló által folytonosként és összefüggőként felépíteni igyekezett narratív identitáson.

A maskulin viselkedésmintázatok sorában hazai viszonylatban az 1990-es évekig a tradicionális kód, a dzsentri eredetű szerepkészlet volt érvényes, amely bizonyos nézetek szerint a politikai hatalom képviselői mellett az értelmiséget is meghatározta. Mintázatai eszerint a hatalom kinyilvánításának az egész társadalom számára olyan jól ismert, bevált formáit fogták át, melyeket a domináns pozíciók birtokosai magától értetődőségük miatt használhattak (Hadas 2009, 151-167). Az interjúk

nyomán kijelenthető, mindezek napjainkra sem tűntek el teljesen, a dzsentrif maszkulinitás egyes elemei (mint pl. lótenyésztés, lovassport űzése, borászkodás, vidéki birtok) megmaradtak identitásképző attribútumoknak. Emellett hangsúlyosan jelennek meg a szakszerűség olyan elemei is, mint a gazdasági hozzáértést bizonyító szakképzettség, ezen belül a nyugaton szerzett képesítés, tapasztalat és/vagy a gazdaságban, vállalkozásban elért eredmények. Mindezek alapján mára a maszkulinitás sikeresebb, újabb hegemon formái azok, melyek érvényesíteni tudják Max Weber nyomán a célracionális társadalmi cselekvés és a tárgyi szakszerűség formáit (Weber 250-251). Ezek az összetevők persze annál kevésbé érvényesülnek, minél inkább a politika kedvezményezettje a megszólaló. A külföldről érkezett, itt dolgozó interjúalanyok pedig már nem is tudnak vagy nem is akarnak udvarias kliséken kívül egyebet mondani Magyarországról. „*A magyar emberek bátorsága, értékek iránti elkötelezettsége és a leleményességük, ahogyan megtalálták a Szovjetunió falain lévő repedéseket, és sziszifuszi munkával tágították azokat.*” (Eleni Tsakopoulos Kounalakis, az Egyesült Államok budapesti nagykövete, 2010. február 6.)

Mint minden jelentős médiának, a HVG-nek is kezdetektől fogva kimunkált az arculata. A politikai-gazdasági jelleg professzionista újságírói fellépést igényel, amelynek része a hazai mellett a nemzetközileg is aktuális témákban való jártasság. Így jelenik meg a gender tematika is, amelyben egyaránt helyet kapnak a nőket érő hátrányok és a férfiakat foglalkoztató problémák. Ugyanakkor az ebből következő esetleges társadalomkritikai jelleget egyrészt a tudományra való hivatkozás érvelésmódja tompítja. Másrészt a hatalmi viszonylatok, a hegemon maszkulinitás fenntartását elősegítő eljárás mód retorikai kelléke lesz a témák tárgyalásának ironikus módja. Mindez az én értelmezésemben egy olyan – igaz, a magyar médián belül összetettnek és kifinomultnak tekinthető – gyakorlatot jelez, melyben a status quo fenntartása azáltal valósul meg, hogy a hatalmon lévők, illetve a hozzájuk köthető értékrendek a hegemon maszkulinitás viszonylataihoz igazítják az újabb, kívülálló, kritikus témákat és beszédmódokat. Ennek következménye, hogy nem kerülhet homokszem, még kevésbé kavics a közgondolkodás olajozott fogaskerekei közé.

Felhasznált irodalom

Aczél Petra. 2012. *Médiaretorika*, Magyar Mercurius, Budapest.

Balázs Zsuzsanna. 2011. „Agresszióelméletek. Nem pofonegyszerű.” *HVG* 33:11 (március 19.), 48-49.

- Bourdieu, Pierre. 2000. *Férfiuralom*. Ford. N. Kiss Zsuzsa. Budapest: Napvilág.
- Carrigan, Tim, Connel, R.W. & Lee, John Lewis. 1985 [2011] „A maszkulinitás új szociológiája felé.” In Hadas Miklós (szerk.) *Férfikutatások. Szöveggyűjtemény*. Budapest: BME-ELTE, 2011, 27-62.
- Connel, R.W. & Messerschmidt, James. 2005 [2011]. ’Hegemón maszkulinitás. A fogalom újragondolása.’ In Hadas Miklós (szerk.): *Férfikutatások. Szöveggyűjtemény*. BME-ELTE Budapest, 2011. 126-148.
- Hadas Miklós. 2009. *A maszkulinitás társadalmi konstrukciói és reprezentációi*. Akadémiai doktori értekezés.
- Magyarország. Országjelentés*. 2010. Nemzetközi Médiafigyelő Projekt.
- Nye, Robert. 1993. *Masculinity and Male Codes of Honor in Modern France*. University of California Press.
- Ricoeur, Paul. 1992. „Personal Identity and Narrative Identity” In *Oneself as Another*. The University of Chicago Press, Chicago, 113-138.
- Séllei Nóra: „[A szingliregény esete, avagy a populáris kultúra neme.](#)” *Árkádia: Irodalmi és Történelmi Oktatási Portál* 4. szám (*A nők*).
- Weber, Max. 1982. *A protestáns etika és a kapitalizmus szelleme*. Ford. Gelléri András et al. Budapest: Gondolat.

Hivatkozott filmek:

- Tomboy* 2011. Rend. Céline Sciamma. Gyártó: Hold Up Films, Canal + .
Játékidő: 82 perc.
- Jobanna nópápa/ Die Päpstin* 2009. Rend. Sönke Wortmann. Gyártó: ARD Degeto Film, Constantin Film, Dune Entertainment. Játékidő: 149 perc.
- Pope Joan* 1972. Rend. Michael Anderson. Gyártó: Command Production Establishment, Roadshow Productions. Játékidő: 132 perc.